(इंग्रजी टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

टी. एन. गोदावर्मन तिरुमुल्कपद आणि इतर

विरुद्ध

भारतीय संघराज्य आणि इतर

४ मार्च १९९७

[न्यायमूर्ती जे. एस. वर्मा आणि न्यायमूर्ती बी. एन. किरपाल,]

वन संवर्धन अधिनियम, १९८०:

जंगलांचे संरक्षण आणि संवर्धन-झाडे तोडणे- वखार, विणीर आणि प्लायवुड उद्योग-वनक्षेत्रातील खाणकामासाठी नव्याने परवानगी/परवाना मंजूर करण्यावर निर्बंध-या न्यायालयाने पारित केलेल्या १२/१२/१९९६ रोजीच्या आदेशाच्या अनुषंगाने पुढील निर्देश दिले आहेत.

टी. एन. गोदावर्मन तिरुमुल्कपद विरुद्ध भारतीय संघराज्य आणि इतर, [१९९७] २ एस. सी. सी. २६७, संदर्भ देण्यात आला .

दिवाणी मूळ न्यायाधिकारक्षेत्र :रिट याचिका (दिवाणी) क्र. २०२/१९९५ इत्यादी.

(भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद ३२ अंतर्गत.)

पक्षकारांसाठी उपस्थित वकील:- श्री अशोक देसाई, महान्यायवादी, अल्ताफ अहमद, व्ही. आर. रेड्डी, अतिरिक्त महान्यायअधीकर्ता, एन. एन. गोस्वामी, एच. एन. साळवे, कपिल सिब्बल, दुष्यंत दवे, डॉ. राजीव धवन, पी. एस. पोती, टी. एल. व्ही. अय्यर, डॉ. शंकर घोष, जयंत दास तपस रॉय , एम. एस. नारगोलकर, अनिल बी. दिवाण, अरुण जेटली, ए. के. गंगुली, एन. एस. हेगडे, पी.

के. गोस्वामी, पी. झैवाला, के. के. वेणगोपाल, जी. एल. सांघी, सी. एस. वैद्यनाथन, शंकर घोष, दुष्यंत ए. दवे, डी. डी. ठाकूर जॉन, शांता वासुदेवन, पी. के. मनोहर, एस. अरविंद, व्ही. बालचंद्रन, जी. बी. सुनीता राव, चारी, निकिल नय्यर, जे. पी. वर्गीस, एस. आर. सेतिया, ए. टी. एम. संपत, व्ही. जी. प्रगसम, एस. के. अग्निहोत्री, बी. पी. अग्रवाल, अरुणेश वार गुप्ता, जी. प्रकाश, बीना प्रकाश, रंजन मुखर्जी, आर. के. मेहता, बी. एस. चाहर, अशोक माथूर, के. आर. नागराजा, के. के. त्यागी, एम. मिश्रा, ए. सुभाषिनी, ए. रंगनाथन राकेश द्विवेदी (अतिरीक्त महाधिवक्ता) आर.बी.मिश्रा, उत्तरप्रदेश राज्यासाठी वकील , एच. के . पुरी, राजेश श्रीवास्तव, उज्ज्वल बॅनर्जी, के.बी. रोहतगी, कु. अपर्णा रोहतगी जैन, एस.एम. जाधव, एच.एस. ए मुंजराल, आर.एस. सुरी, सुश्री एस. जननी, प्रेम मल्होत्रा, डी.एस. मेहरा, बी.बी. सिंग, टी. अनिल कुमार, डी.पी. गुप्ता, जे.एस. मनहास, पी.एच. पारेख, समीर पारेख, कु. इंदू वर्मा, अमित धिंग्रा, एम.एल. लाहोटी, पवन शर्मा, हिमांशू शेखर, राणा मुखर्जी, कु. सुनीता मुखर्जी, गुडविल इंदिवर, पी.पी. त्रिपाठी, अनिल अग्रवाला, राजकुमार गुप्ता, एच.व्ही.पी. शर्मा राजेश, विजय बी हंसरिया, सुनील के. जैन जे.के. भाटिया, सी.के. ससी, डी.एल.एन. राव, सुनील डोगरा, यू.के.सागर, पी.पी. सिंग, ए.के. पांडा, एन.सी. फुखर, दयान कृष्णन, निकील नायर, के.जे. जॉन, जॉय जोसेफ, सुश्री मालिनी पोडुवाल, के.एम.के. नायर, ई.एम.एस. अनाम, जेनेस कोशी, एस. रवींद्र भट, डी.के. मिश्रा, नवीन आर. नाथ, सुश्री हेतू अरोरा, अजित पुदुसेरी, रॉय अब्रानो, सुश्री बेबी कृष्णन, गोपाल प्रसाद, एजाज मकबूल, व्ही. चिदंबरेश, बी.व्ही. दीपक, रमेश बाबू, एम.आर., एम.के.डी. नंबुद्री, कु.सी.के. सुचरिता, सुशील कुमार जैन, आर.के. पारीक, गोपाल मोदी, ए.पी. धमिजा, प्रदीप अग्रवाल, सुश्री पिंकी आनंद, सुश्री गीता लुथरा, डी.एन. गोबरधन, आर.के. गुप्ता, के.के. गुप्ता, बिजन घोष, ए.एन. डॉन, ए.सी. मजमुदार, बी.के. सतीजा, कु. दिप्ती चौधरी, संजय भौनिक, आर.सी. गुबरेले, के.आर. गुप्ता, विवेक शर्मा, सुश्री ननिता डी शर्मा, अशोक सुदान, उदय कुमार, सागर, ई.सी. विद्यासार, आर.सी. वर्मा, कु.माणिक

करंजावाला, राजीव मेहता, पी.पी. सिंग, सुश्री रेखा पांडे, एल.आर. सिंग, के.एल. जंजानी, डी.एम. नारगोळकर, भारत सांगल, यु. ललित (ए.सी.), कु. पूर्णिमा भट, कु. मीनाक्षी साखरदांडे, महेंद्र व्यास, जे.एस. मनहास, ए.के. शर्मा, कु. अनिल कटियार, आर. ससिप्रभू, ए.व्ही. पल्ली, जफर शाह, (अतुल शर्मा) कु. रेखा पल्ली, कु. कविता वाडिया, एस.के. भट्टाचार्य, ई.एस.के. डिंगरा, एस.के. अग्निहोत्री, बी.पी. अग्रवाल, जी. प्रकाश, सुश्री बीना प्रकाश, रंजन मुखर्जी, राज कुमार मेहता, एम.ए. कृष्णा मूर्ती, जे.बी. रवी, एस. बालकृष्णन, आर.एन. केशवानी, चंद्रकांता नायक, जोसेफ पुक्कट.

न्यायालयाचा खालील आदेश देण्यात आलाः

१. विद्वान न्यायमित्र श्री हरीश एन. साळवे, विद्वान महान्यायवादी आणि या प्रकरणांमध्ये राज्ये आणि इतर पक्षांची बाजू मांडणारे विद्वान वकील यांचे म्हणणे ऐकल्यानंतर, हे स्पष्ट होते की अंतरिम उपाय म्हणून १२/१२/१९९६ रोजीच्या पूर्वीच्या आदेशात कोणताही लक्षणीय बदल करण्याची आवश्यकता नाही; आणि त्यानंतर दर्शविलेल्या मर्यादेपर्यंत काही किरकोळ बदल सध्या करणे आवश्यक आहे.

आम्ही हे मान्य करत आहोत की ईशान्येकडील प्रदेशात या न्यायालयाच्या आदेशांच्या काटेकोर आणि विश्वासू अंमलबजावणीवर देखरेख ठेवण्यासाठी आणि काही सहाय्यक हेतूंसाठी एक उच्चाधिकार समिती स्थापन करण्याची आवश्यकता आहे. त्यानुसार आम्ही खालीलप्रमाणे निर्देश देतोः

(i) खालीलप्रमाणे एक समिती असेलः

(अ) श्री. टी. व्ही. राजेश्वर, अध्यक्ष;

(ब) श्री आर. एन. कौल, निवृत्त पोलिस महानिरीक्षक (वने) -सदस्य; आणि

(क) पर्यावरण आणि वन मंत्रालयाने (एम. ओ. ई. एफ.) नामनिर्देशित केलेला एक प्रतिनिधी- सदस्य सचिव.

श्री. टी. व्ही. राजेश्वर आणि श्री. आर. एन. कौल यांनी या उद्देशासाठी आपली संमती दिली आहे.

(ii) ही समिती सर्व प्रकारच्या (लाकूड उत्पादनांसह) सर्व प्रकारच्या लाकडांची वस्तुसुची तयार करण्यावर देखरेख ठेवेल.

(अ) जंगलात किंवा पारगमन डेपोमध्ये असलेले , आणि

(ब) वखराच्या आवारात असेलेल).

वस्तूसूचीमध्ये जिथे शक्य असेल तिथे, लाकडाचा उगम आणि स्रोत सूचित केला पाहिजे.

या उद्देशासाठी समिती योग्य व्यक्तींची निवड करू शकते ज्यांना संबंधित राज्य सरकार त्याच्या विनंतीनुसार उपलब्ध करून देतील .

शक्य असेल तेवढी यादी आजपासून आठ आठवड्यांच्या आत तयार करण्यात यावी .

(iii) समिती हि त्यांना ग्य वाटल्यास, लाकूड किंवा लाकूड उत्पादनांच्या कोणत्याही भागाचा वापर किंवा विक्रीस परवानगी देऊ शकेल. कोणतीही विक्री राज्याच्या वन महामंडळामार्फत समितीच्या संपूर्ण देखरेखीखाली केली जाईल.

(iv) व्यवहाराशी संबंधित खर्च वजा केल्यानंतर आणि कामगार आणि कर्मचारीवर्गाचे वेतन अदा केल्यानंतर निव्वळ विक्रीतून मिळणारी रक्कम वन महामंडळाच्या वन विभागाद्वारे किंवा त्याच्या माध्यमातून नियुक्त खात्यात जमा केली जाईल.

समितीद्वारे कार्यपद्धती निश्चित केली जाईल.

(v) समिती हि न्यायमित्राद्वारे, तिला योग्य वाटेल अशा निर्देशांसाठी वेळोवेळी अर्ज करू शकते.

(vi) पर्यावरण आणि वन मंत्रालय एका आठवड्याच्या आत शक्य तितक्या योग्य कार्यालयीन जागा उपलब्ध करून देईल आणिदिल्ली येथे समितीच्या दर्जाला साजेसे सचिवालय आणि इतर सर्व संबंधित सुविधा (स्थानिक वाहतूक आणि दूरसंचार सहित) प्रदान करेल. समितीची (दिल्लीबाहेर) राहण्याची इत्यादी आवश्यक सर्व व्यवस्थेची सर्व जबाबदारी संबंधित राज्य सरकारची असेल.

आसाम सरकार हे गुवाहाटीमध्ये अशाच प्रकारचे कार्यालय आणि इतर सुविधा उपलब्ध करून देईल.

या टप्प्यावर सोयीसाठीच केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारांना विशिष्ट देयके देण्याचे आणि सर्व खर्च पूर्ण करण्याचे निर्देश दिले जात आहेत.तथापि, या रकमेच्या देयकांच्या उत्तरदायित्वाचा प्रश्न अंतिम सुनावणीच्या वेळी विचारात घेतला जाईल आणि त्या टप्प्यावर दिलेल्या उद्देशासाठी योग्य निर्देशांचा विचार केला जाईल जे देयके अदा करण्याच्या दायित्वाचे निर्धारण करण्यासाठीचे मुख्य तत्त्व दर्शवेल.

२. हे स्पष्ट केले जाते की दिनांक १२/१२/१९९६ रोजीच्या आदेशात असलेले निर्देश आणि आदेश हे बांबू इतर किरकोळ वन उत्पादनांना लागू होणार नाही.

३. मेघालय राज्याने आपल्या प्रतिज्ञापत्रात म्हटले आहे की ग्रामीण आदिवासी लोकसंख्येच्या वापरासाठी राज्यातच मोठ्या प्रमाणात लाकूड आवश्यक आहे. १२/१२/१९९६ च्या आदेशाद्वारे घातलेल्या निर्बंधांमुळे राज्य सरकारला महसुलात नुकसान होत आहे आणि राज्यातील मोठ्या

संख्येने लोक रोजगारापासून वंचित राहिले आहेत, असेही त्यात म्हटले आहे. राज्याला संपूर्ण आणि पूर्ण तपशीलांसह शपथपत्र दाखल करण्याचे निर्देश दिले आहेत:

(i) ग्रामीण आदिवासी लोकसंख्येच्या वापरासाठी जंगलातून मिळणाऱ्या लाकडाचे प्रमाण हे ग्रामीण आदिवासी लोकसंख्येला ते ज्या प्रमाणात उपलब्ध करून दिले जाते त्या अटींसह ते उपलब्ध करून दिले जाते;

(ii) खनिजे, खाणी आणि वनक्षेत्रातून तसेच लाकडाच्या निर्यातीवरील खरेदी कर, सरकारी जंगलातून तोडण्यात आलेल्या लाकडाचे विक्री मूल्य आणि अशा विक्रीची व्याप्ती आणि प्रमाण आणि विक्रीची पद्धत या स्वामित्वधनाच्या माध्यमातून राज्याला मिळणारा महसूल,

(iii) राज्यातील लाकूड आधारित उद्योगांची संख्या आणि अशा उद्योगात काम करणाऱ्या व्यक्तींची संख्या.

४. महाराष्ट्र राज्य आणि उत्तर प्रदेश राज्यातील सर्व परवाना नसलेलय वखारी, विणीर आणि प्लायवुड उद्योग त्वरित बंद केले जातील आणि राज्य सरकार अशा कोणत्याही वखारी, विणीर आणि प्लायवुड उद्योग उघडण्यासाठी परवानगी/परवाना देण्याची अट काढून टाकणार नाही किंवा शिथिल करणार नाही आणि ते या उद्देशासाठी कोणतीही नवीन परवानगी/परवाना देखील देणार नाही. राज्याचे मुख्य सचिव या निर्देशांचे काटेकोर पालन सुनिश्चित करतील आणि दोन आठवड्यांत अनुपालन अहवाल दाखल करतील.

५. जम्मू आणि काश्मीर सरकारच्या वतीने १८ फेब्रुवारी १९९७ रोजी दाखल केलेल्या प्रतिज्ञापत्राच्या परिशिष्ट डी नुसार जम्मू आणि काश्मीर राज्य वन महामंडळाकडून खरेदी केलेल्या एकूण ५३२२.९७ घनमीटर लाकूड हे खाजगी पक्षांकडे साठ्यात आहे आणि त्यास वहन करण्याची परवानगी आहे; आणि असे कोणतेही वहन राज्य महामंडळाच्या व्यवस्थापन संचालकांनी केलेल्या

मालनिहाय योग्य प्रमाणीकरणानंतर लागू केले जावे , ज्यामध्ये राज्य वन महामंडळाच्या स्त्रोतांकडून लाकूड आले आहे याचे प्रमाणीकरण समाविष्ट असेल. (दिनांक १२/१२/१९९६ या दिनांका पूर्वीच्या आदेशाच्या पृष्ठ ११ वरील परिच्छेद ६ (अ) नुसार). वन महामंडळाच्या डेपोमधील काईल, चीर आणि देवदार यांच्या साठ्याची वन महामंडळाला कोणत्याही प्रकारे विल्हेवाट लावण्यास परवानगी आहे, ज्यामध्ये वर नमूद केलेल्या परिच्छेद ६ (अ) मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आवश्यकतेनुसार राज्याबाहेरही त्यांची वाहतूक आणि विल्हेवाट लावणे समाविष्ट असेल. हे सर्व वन महामंडळ स्वतःच करेल.

वरील निर्देश १२/१२/१९९६ च्या आदेशात समाविष्ट असलेल्या निर्देशांसह वाचण्यात यावेत आहेत.

खाणविषयक प्रकरणे

आम्ही असे निर्देशित करतो की, :

१. जेथे पट्टेदाराने वन संवर्धन अधिनियमांतर्गत परवानगी मिळविण्यासाठी तपशील पाठवले नाहीत, ते त्याने तात्काळ पाठवावेत.

२. राज्य सरकार आजपासून २ आठवड्यांच्या आत प्रलंबित असलेले सर्व पूर्ण अर्ज आवश्यक निर्णयांसाठी केंद्र सरकारकडे पाठवेल.

३. त्यानंतर प्राप्त झालेले (किंवा पूर्ण झालेले) अर्ज दोन आठवड्यांच्या आत पाठवले जातील.

४. केंद्र सरकार असे सर्व अर्ज प्राप्त झाल्यापासून सहा आठवड्यांच्या आत त्यांचा निपटारा करेल.

अंतिम मंजुरी देण्यास विलंब झाल्यास केंद्र सरकार प्रचलित पद्धतीनुसार कामकाजास परवानगी देण्याचा विचार करू शकते.

सर्वसाधारण निर्देश:

हे स्पष्ट केले जाते की या प्रकरणांमध्ये, दिनांक १२/१२/१९९६ चा आदेश आणि सध्याच्या आदेशासह, या न्यायालयाने दिलेला आदेश, तसेच उच्च न्यायालय व न्यायाधिकरणाद्वारे दिलेल्या निर्देशाचे केंद्र सरकार तसेच राज्य सरकारांकडून पालन केले जाईल आणि अंमलात आणले जातील.

आम्ही महाप्रबंधकांना असे निर्देश देतो कि, दिनांक १२/१२/१९९६ च्या आदेशाबाबत तसेच सध्याच्या आदेशाबाबत सर्व उच्च न्यायालयांच्या प्रबंधकांना कळवतील जेणेकरून ते उक्त आदेशांचे काटेकोर पालन करतील . असेही स्पष्ट करण्यात आले की, १२/१२/१९९६ च्या आदेशासह या न्यायालयाने दिलेले इतर आदेश आणि प्रस्तूत आदेश ईशान्येकडील राज्ये तसेच केंद्रशासित प्रदेशातील सर्व स्वायत्त पर्वतीय परिषदांना लागू होईल.

हे स्पष्ट करण्यात आले आहे की, सर्व संबंधित अधिकारी, यादरम्यान, निराकरणासाठी आवश्यक असलेल्या समस्यांच्या विविध पैलूंचे परीक्षण करत राहतील आणि केंद्र सरकार आणि राज्य सरकारांच्या सहकार्याने या समस्या सोडविण्याचा प्रयत्न करतील. या प्रकारचे प्रभावी आचरण हे क्षेत्र कमी करण्यास सक्षम करेल ज्यासाठी या प्रकरणांमध्ये न्यायालयीन छाननी आणि अभिनिर्णयाची आवश्यकता असू शकते.

दिवाणी अपील क्र. ३५७-७५/१९७७ मधील आय. ए. क्रमांक ६-१४/१९९६

सोबत

दिवाणी अपील क्रमांक २४५७/१९७७ मधील आय. ए. क्रमांक १/१९९६

दिवाणी अपील क्र. १३४४-४५/१९७६ मधील आय. ए. क्रमांक ३-४/१९९६

सोबत

रिट याचिका क्र. २०२/१९९५

आदेश

दिवाणी अपील क्रमांक,३५७-७५/१९७७, २४५७/१९७७ आणि १३४४-४५/१९७६ आणि रिट याचिका क्रमांक २०२/१९९५ मधील पूर्वीच्या आदेशांमध्ये सुधारणा करताना, ते खालीलप्रमाणे निर्देशित केले आहेः

(i) जोपर्यंत जन्मम भागातील छाया देणाऱ्या वृक्षांचा संदर्भ आहे ते आमच्या दिनांक १२/१२/१९९६ च्या आदेशातील परिच्छेद ४ (अ) द्वारे शासित केले जातील आणि ते तामिळनाडू राज्याला देखील लागू होतील. तथापि, जन्मम भागात अशा प्रकारे कापली गेलेली सर्व झाडे लागवडीच्या नियमाद्वारे राज्य सरकारला दिली जातील जी ती हाताळण्यास आणि विल्हेवाट लावण्यास मुक्त असतील. मात्र, राज्य सरकार त्यांना मिळालेल्या अशा सर्व झाडांची नोंद ठेवेल.अंतरिम आदेशापूर्वी कापलेल्या झाडांना देखील हे लागू होईल, जे अजूनही लागवडीत अंतर्भूत आहेत.

(२) इंधन वृक्षांच्या बाबतीत, आम्ही निर्देश देतो की इंधन वृक्षांची कापणी टी. ए. एन. टी . ई . ए. (TANTEA) च्या अहवालानुसार काटेकोरपणे केली जावे . इंधनाची झाडे कापल्यानंतर, लागवडीअंतर्गत अशा झाडांचा हिशेब राज्य सरकारकडे सादर करेल. ते त्यांच्या स्वतःच्या वापरासाठी आवश्यक तितक्या इंधनाच्या झाडांचा वापर करू शकतात आणि त्यांना आवश्यक

नसलेली कोणतीही इंधनाची झाडे ते राज्य सरकारकडे सुपूर्द करतील आणि राज्य सरकारला अशा झाडांना हाताळण्यास स्वतंत्र असेल. तथापि, राज्य सरकार त्याला मिळालेल्या कोणत्याही इंधन वृक्षाचा हिशेब ठेवेल.

(iii) आम्ही पुढे स्पष्ट करतो की, वृक्षारोपणाचा पुढील विस्तार होणार नाही, ज्यासाठी अतिक्रमण (जंगल निष्कासन किंवा अन्य) होणार नाही, हे निर्देश जन्मम जमिनींनाही लागू होईल.

दिवाणी अपील क्र. ३५७-७५/१९७७ मधील आय. ए. क्रमांक ६-१४/१९९६

दिवाणी अपील क्रमांक २४५७/१९७७ मधील आय. ए. क्रमांक १/१९९६

दिवाणी अपील क्र. १३४४-४५/१९७६ मधील आय. ए. क्रमांक ३-४/१९९६

कोडाईकन्नल आणि उदगमंडलम येथील गोल्फ कोर्सला भारत सरकारची मंजुरी मिळेपर्यंत संबंधित क्षेत्राचे जिल्हाधिकारी आणि जिल्हा वन अधिकारी यांच्या कामकाजाशी संबंधित असतील या अटीवर काम करण्याची परवानगी असेल.

रिट याचिका निकाली काढण्यात येत आहे . आय. ए . ना काही दिशानिर्देशांसह मान्य करण्यात येत आहेत .

****

<u>अस्वीकरण</u>

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल."

****